

I.P. Петровська

petrovskaya_inga@mail.ru

Типи громадянської ідентичності студентської молоді

Petrovska I.R. Students' civic identity types / I.R. Petrovska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 31. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 317–330.

I.P. Петровська. Типи громадянської ідентичності студентської молоді. Громадянську ідентичність розглянуто як комплексне багатогранне утворення, що втілює ототожнення особистості зі спільнотою громадян тієї чи іншої держави та існує на рівні свідомості і несвідомого, включає когнітивну (знання про належність до даної соціальної спільноти), ціннісно-емоційну (позитивне, негативне чи амбівалентне ставлення до належності, її прийняття або неприйняття), поведінкову (реалізація громадянської позиції у спілкуванні і діяльності, громадянська активність, участь у соціальній діяльності, що має суспільну значимість) та образно-семіотичну (знаки, символи) складові. Результати дослідження показали, що громадянська ідентичність у сприйнятті досліджуваних студентів пов'язується із патріотичністю, активністю громадянської позиції, можливістю особистісної та професійної реалізації у своїй державі та «нерадянськістю». Констатовано, що категорія «радянська ідентичність» для молоді виступає протилежним полюсом бажаної ідентичності, свого роду анти-ідентичністю. Виявлено три типи громадянської ідентичності студентів, а саме «протестний», «патріотичний», «невизначений». Знайдено взаємозв'язки між рівнем сформованості української громадянської ідентичності та особливостями ціннісно-мотиваційної сфери студентської молоді та рівнем їх психологічного благополуччя. Так, встановлено, що зі зниженням рівня психологічного благополуччя студентів зростають песимістичні настрої щодо власних перспектив розвитку у державі, знижується бажання бути її активним громадянином. Запропоновано використовувати проєктивний підхід для виявлення неусвідомлених, завуальованих, прихованих аспектів громадянської ідентичності, зокрема орієнтацій та мотивів, пов'язаних із бажанням виїзду на постійне місце проживання в іншу країну (еміграційних настроїв), що є знаком готовності українських студентів «віддати» свою ідентичність, замінивши її іншою ідентичністю, тобто ознакою незначущості для них українського способу життя, українських цінностей, соціальних зв'язків тощо.

Ключові слова: ідентифікація, громадянська ідентичність, студенти, еміграція, держава, самореалізація, патріотизм, свідомість, несвідоме.

И.Р. Петровская. Типы гражданской идентичности студенческой молодежи. Гражданскую идентичность рассмотрено как комплексное многогранное образование, которое воплощает отождествление личности с общностью граждан того или иного государства и существует на уровне сознания и бессознательного, включая когнитивную (знание о принадлежности к данной социальной общности), ценностно-эмоциональную (положительное, отрицательное или амбивалентное отношение к принадлежности, её принятие или непринятие), поведенческую (реализация гражданской позиции в общении и деятельности, гражданская активность, участие в социальной деятельности, имеющей общественную значимость) и образно-семиотическую (знаки, символы) составляющие. Результаты исследования показали, что гражданская идентичность в восприятии исследуемых студентов проявляется в патриотизме, активной гражданской позиции, возможности личностной и профессиональной реализации в своём государстве и «несоветскости». Констатировано, что категория «советская идентичность» для молодежи выступает противоположным полюсом желаемой идентичности, своего рода анти-идентичностью. Выявлено три типа гражданской идентичности студентов, а именно «протестный», «патриотический», «неопределенный». Найдено взаимосвязи между уровнем сформированной украинской гражданской идентичности и особенностями ценностно-мотивационной сферы студенческой молодёжи, а также уровнем их психологического благополучия. Так, установлено, что со снижением уровня психологического благополучия студентов растут пессимистические настроения относительно собственных перспектив развития в государстве, снижается желание быть её активным гражданином. Предложено использовать проективный подход для выявления неосознанных, завуалированных, скрытых аспектов гражданской идентичности, в частности ориентаций и мотивов, связанных с желанием выезда на постоянное место жительства в другую страну (эмиграционных настроений), что является знаком готовности украинских студентов «отдать» свою идентичность, заменив её другой идентичностью, то есть признаком незначительности для них украинского образа жизни, украинских ценностей, социальных связей и тому подобное.

Ключевые слова: идентификация, гражданская идентичность, студенты, эмиграция, государство, самореализация, патриотизм, сознание, бессознательное.

Постановка проблеми. Громадянська ідентичність виступає найважливішим механізмом політичної соціалізації особистості, що виявляється в ототожненні індивіда з певною державно-політичною спільнотою. Поряд з цим, громадянська ідентичність, виражаючи приналежність людини до конкретної країни і національ-

ного середовища, формує в людині усвідомлення та відчуття своєї неподільності з ними і одночасно відокремлює її від представників інших державних спільнот. Майбутнє української держави великою мірою залежить від сформованої української громадянської ідентичності. Втрата громадянської ідентичності породжує серйозні проблеми, пов'язані з глибоким відчуженням суспільства від держави, відчуттям розпаду, нестабільності людського буття та навіть може створювати загрозу національній безпеці країни.

На думку Т. Бевз, сьогодні суспільство охоплене кризою громадянської ідентичності, наслідки якої впливають, зокрема, на можливість влади сприяти мобілізації громадян та їх консолідації для вирішення завдань стратегічного характеру [3, с. 4]. Саме ідентичність покликана захищати державу від експансії і поглинання з боку інших держав, націй і культур.

Виникає нагальна потреба у глибокому вивченні громадянської ідентичності як психологічного феномена, як індивідуального переживання особистістю своєї громадянської належності, варіантів наповнюваності її структури тощо.

Особливе занепокоєння викликають еміграційні настрої студентів. Еміграційними настроями можна вважати сукупність орієнтацій та мотивів, що пов'язані з бажанням виїзду за кордон з різною метою [9, с. 220]. Найбільшу небезпеку становить бажання виїзду на постійне місце проживання, що виступає не лише актом зміни місця проживання, а глибинним процесом змін стилю життя й повсякденних практик та, що особливо важливо, є знаком готовності українських студентів «віддати» свою ідентичність, замінивши її іншою ідентичністю, тобто ознакою незначущості для них українського способу життя, українських цінностей, соціальних зв'язків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою української громадянської свідомості (менше ідентичності) цікавилися такі українські вчені: М. Боришевський, В. Степаненко, Л. Снігур, Н. Хазратова, О. Стегній, В. Васютинський, Л. Сокурнянська, Н. Савелюк, О. Ровенчак, В. Арбеніна, Н. Безгина, Т. Бевз та інші. Однак, більшість учених розглядає громадянську ідентичність лише як раціональний конструкт [1; 2; 4; 5; 8], не враховуючи того факту, що громадянська ідентичність, на нашу думку, являє собою комплексне багатогранне утворення, лише частина якого усвідомлюється особистістю, тобто існує на рівні свідомості і несвідомого. Відповідно, можна припустити наявність суперечностей в усвідомленому та неусвідомленому сприйнятті себе як громадянина.

Громадянська ідентичність як вид соціальної ідентичності найбільш тісно пов'язана з ціннісно-смісловою сферою особистості, оскільки для того, щоб індивід визначив свою приналежність до соціальної групи, він повинен визначити цінності, властиві цій групі, і, головне, прийняти рішення – чи готовий він їм відповідати.

Отже, громадянська ідентичність є динамічним утворенням, що конструюється особистістю в ході порівняння з іншими, перегляду цінностей, наповнюваністю смислами, пошуку нового місця в соціальному середовищі. І важливо розуміти, що раціонально-пізнавальний етап ідентифікації не приводить автоматично до готовності індивіда ототожнювати себе з тією соціальною спільнотою, міра причетності до якої стає предметом рефлексії [9, с. 253]. Остаточне рішення опосередковане емоційно-оціночним ставленням до неї, здійснюється під впливом особистісної системи цінностей, оцінок, почуттів, емоцій тощо.

Ідентичність відіграє важливу роль у формуванні еміграційних настроїв молоді, адже саме усвідомлення власної ідентичності гарантує певне розміщення індивіда у просторі соціальних відносин [6, с. 128] і, отже, прийняття рішення, чи закріплятись в даному просторі, чи переміститися в інший.

Це примушує уважно поглянути на міграційні настрої української студентської молоді, їхню роль у структурі особистості та зв'язок із громадянською ідентичністю як ототожненням себе з Україною не тільки за паспортом, але й з її майбутнім.

Метою статті є аналіз різних типів громадянської ідентичності української студентської молоді, виявлення взаємозв'язків громадянської ідентичності з їх психологічним благополуччям та особливостями ціннісно-мотиваційної сфери.

Громадянська ідентичність розглядається нами як комплексне багатогранне утворення, що втілює ототожнення особистості зі спільнотою громадян тієї чи іншої держави та існує на рівні свідомості і несвідомого, включає когнітивну (знання про належність до даної соціальної спільності), ціннісно-емоційну (позитивне, негативне чи амбівалентне ставлення до належності, її прийняття або неприйняття), поведінкову (реалізація громадянської позиції у спілкуванні і діяльності, громадянська активність, участь у соціальній діяльності, що має суспільну значимість) та образно-семіотичну (знаки, символи) складові.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У дослідженні взяли участь 112 студентів 2-5 курсів навчання віком 18-24 років Львівського національного університету імені

Івана Франка (філософського, фізичного, географічного факультетів). Серед них 60 дівчат (53,6%) і 52 хлопця (46,4%). Дослідження проводилося впродовж вересня – листопада 2015 року.

Автором було розроблено за принципом побудови шкали Лайкерта [11] опитувальник «Громадянська ідентичність». Пункти опитувальника являють собою прості твердження, які потрібно оцінити респонденту. Використовується п'ять градацій: 1 – повністю не погоджуюсь, 2 – швидше не погоджуюсь, 3 – важко сказати, 4 – швидше погоджуюсь, 5 – повністю погоджуюсь. Відбір суджень проводився за допомогою експертного оцінювання (10 експертів) та в процесі пілотного дослідження (з урахуванням дискримінативності та ефективності завдань). А також було розроблено 10 ситуацій проєктивного характеру (казусів), метою яких було виявлення неусвідомлених, завуальованих, прихованих аспектів громадянської ідентичності студентів та їх еміграційних установок.

Важливо було дослідити особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів (за допомогою методик «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца (адаптація О. Тихомандрицької, Е. Дубовської), «Діагностика ціннісних орієнтацій в кар'єрі» Е. Шейна (адаптація В. Чікер, В. Винокурова), «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» Т. Елерса) та визначити рівень їх психологічного благополуччя за допомогою методики «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (адаптація С. Карсканової).

Проведений кластерний аналіз виявив три групи студентів з різним типом громадянської ідентичності (рис.1).

Студенти першої групи (32,4%) свідомо демонструють протестне неприйняття української громадянської ідентичності: вони не дуже пишаються тим, що є громадянами України, рідко бере участь у виборах, не вважають себе патріотами, не планують пов'язувати своє майбутнє лише з Україною, практично не вірять в перспективи розвитку України як держави, не бачать для себе варіантів особистісної та професійної реалізації в Україні тощо. Варто зазначити, що серед студентів даної групи 82% без вагань переїхали би жити в іншу країну! Цю громадянську позицію можна назвати «чужий в чужій державі» або «*протестною*» громадянською ідентичністю.

Студенти другої групи (52,1%) демонструють глибоку прихильність до своєї країни, домінування патріотичних почуттів і настроїв, сформованість української громадянської ідентичності на когнітивному, ціннісно-емоційному та поведінковому рівнях.

Цю громадянську позицію можна назвати «патріотичною» або «сформованою». Однак, і серед студентів даної групи 22% обрали відповідь «швидше погоджуюсь» на твердження «Якщо була б можливість, я би без вагань переїхав жити в іншу країну».

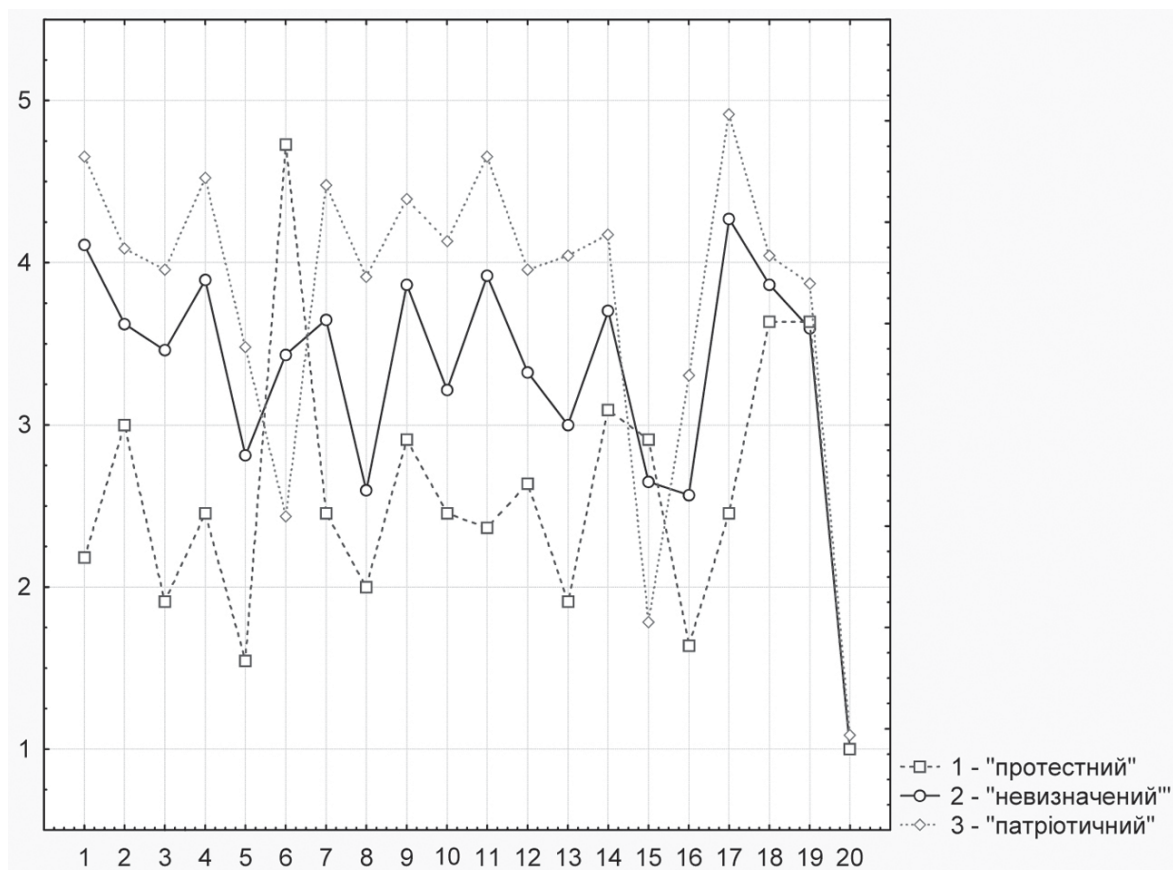


Рис. 1. Середні значення показників для різних груп студентів

1 – Я пишаюся тим, що є громадянином України; 2 – Я завжди беру участь у виборах; 3 – Я вважаю себе патріотом України; 4 – Я глибоко шаную державні символи України; 5 – Своє майбутнє я пов’язую лише з Україною; 6 – Якщо була б можливість, я би без вагань переїхав жити в іншу країну; 7 – Я вірю в перспективи розвитку України як держави; 8 – Існує багато можливостей для особистісної та професійної самореалізації в Україні; 9 – Для мене важливо підтримувати українські традиції та культуру; 10 – Я готовий працювати на благо України; 11 – Я повністю ідентифікую себе з громадянином України; 12 – Я вважаю себе відповідальним громадянином; 13 – Мої уявлення про себе мають тісний зв’язок із Україною; 14 – Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни; 15 – Мені байдуже, в якій країні реалізовувати себе та свої таланти; 16 – Я високо оцінюю свою громадську активність; 17 – Я маю почуття любові до України; 18 – Я вважаю себе європейцем; 19 – Я вважаю себе громадянином світу; 20 – Я вважаю себе радянською людиною.

Студенти третьої групи (15.5%) демонструють деяку суперечливість, невизначеність власних уявлень про себе як громадянина (на більшість тверджень обирали відповідь «важко сказати»), хоча й не виключають лояльного ставлення до своєї країни. Цю громадянську позицію можна назвати «нейтральною» або «невизначеною». Серед студентів даної групи 49% відповіли «погоджуюсь» і «швидше погоджуюсь» з твердженням «Якщо була б можливість, я би без вагань переїхав жити в іншу країну». Аналіз еміграційних настроїв українського студентства даної групи дозволяє припустити, що в половини студентів ці настрої не є проявом антипатріотизму, а зумовлені перш за все прагненням до самореалізації у професії, особистому житті тощо, однак таких можливостей для себе в Україні, на жаль, вони не бачать.

Встановлено достовірні відмінності (William H. Kruskal – Wallis критерієм) ($p \leq 0,05$) у групах з різним типом громадянської ідентичності за всіма шкалами опитувальника, окрім «Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни», «Я вважаю себе європейцем», «Я вважаю себе громадянином світу», «Я вважаю себе радянською людиною».

Варто зазначити, що віднесення себе до категорії «радянська людина» викликає категоричне відторгнення у всіх груп студентів. Отже, в молодих людей категорія «радянська ідентичність» виступає протилежним полюсом бажаної ідентичності, свого роду анти-ідентичністю.

Цікаво, що серед тих, хто обрав відповідь 5- «повністю погоджуюсь» на твердження «Я повністю ідентифікую себе з громадянином України» є такі, що одночасно «повністю погоджуються» з твердженням «Я вважаю себе європейцем» (45,5%) та «Я вважаю себе громадянином світу» (36,4%). Це підтверджує нашу думку про те, що громадянська ідентичність є комплексним феноменом, і різні ідентичності можуть або «конфліктувати» між собою, а можуть «уживатися» – відповідно мова може йти ще й про «суперечливий/конфліктний» чи «гармонійний/цілісний» тип громадянської ідентичності.

Встановлено також достовірні відмінності у групах з «протестною», «патріотичною» та «невизначеною» громадянською ідентичністю ($p \leq 0,05$) за шкалами «Загальний показник психологічного благополуччя» ($M_e1 = 17,75$, $M_e2 = 36,13$, $M_e3 = 19,96$, $H = 8,35$); «Цілі в житті» ($M_e1 = 15,40$, $M_e2 = 34,88$, $M_e3 = 21,02$, $H = 8,63$); «Управління середовищем» ($M_e1 = 14,85$, $M_e2 = 32,25$, $M_e3 = 21,61$, $H = 7,02$); «Конформність» ($M_e1 = 11,60$, $M_e2 = 30,25$, $M_e3 = 23,11$, $H = 9,55$); «Мотивація успіху» ($M_e1 = 15,00$,

Me₂ = 32,38, Me₃ = 21,54, H = 7,21); кар'єрною орієнтацією «Автономія» (Me₁ = 28,85, Me₂ = 11,38, Me₃ = 19,52, H = 8,32).

Студенти «протестної» групи, на відміну від студентів «патріотичної», не відчують себе щасливими, задоволеними собою та власним життям, не вірять в те, що можуть щось змінити на краще, відчують безсилля в управлінні навколишнім світом, схильні порушувати соціальні очікування та норми, не надто схильні вкладати багато сил у роботу та в кар'єрі орієнтовані на автономію та незалежність. Кар'єра для них – це, насамперед, спосіб реалізації їх свободи.

Проведений факторний аналіз (міра адекватності Кайзера – 0,841) дозволив побудувати 4-факторну модель, яка пояснює 71,6% дисперсії отриманих даних.

Перший фактор моделі (30,2% дисперсії) – *патріотизм* – включає шкали: «Я маю почуття любові до України» (0,798), «Я повністю ідентифікую себе з громадянином України» (0,793), «Я вважаю себе патріотом України» (0,787), «Для мене важливо підтримувати українські традиції та культуру» (0,778), «Я пишаюся тим, що є громадянином України» (0,774), «Мої уявлення про себе мають тісний зв'язок із Україною» (0,676).

Другий фактор (16,6% дисперсії) – *активна громадянська позиція* – включає шкали «Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни» (0,758), «Я вважаю себе відповідальним громадянином» (0,690), «Я високо оцінюю свою громадську активність» (0,660).

Третій фактор (13,1% дисперсії) – *самореалізація в країні* – включає шкали: «Мені байдуже, в якій країні реалізовувати себе та свої таланти» (-0,785); «Я вірю в перспективи розвитку України як держави» (0,769), «Існує багато можливостей для особистісної та професійної самореалізації в Україні» (0,744).

Четвертий фактор (11,7% дисперсії) – *анти-радянськість* – включає шкалу «Я вважаю себе радянською людиною» (-0,841).

Отже, українська громадянська ідентичність у сприйнятті досліджуваних студентів пов'язується із патріотичністю, активністю громадянської позиції, можливістю особистісної та професійної реалізації у своїй державі та нерадянськістю. Як вже зазначалося, для студентів категорія «радянська ідентичність» виступає протилежним полюсом бажаної ідентичності (є анти-ідентичністю).

Знайдено взаємозв'язки між загальним показником громадянської ідентичності та особливостями ціннісно-мотиваційної сфери студентської молоді (Табл. 1).

Таблиця 1

**Значущі кореляційні зв'язки загального показника
громадянської ідентичності та показників ціннісно-
мотиваційної сфери**

| | Мотивація до успіху | Саморегуляція | Досягнення | Безпека | Конформність | Прихильність | Управління середовищем | Особистісне зростання | Автономія |
|---|------------------------|---------------|------------|---------|--------------|--------------|---------------------------|--------------------------|-----------|
| Загальний показник громадянської іден- тичності | 0,328* | 0,330* | 0,349* | 0,336* | 0,504** | 0,348* | 0,342* | 0,347* | -0,366* |

* – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Зі зростанням рівня сформованості громадянської ідентичності зростає мотивація до успіху; саморегуляція (самостійність); прагнення досягати особистого успіху за допомогою компетентності; прагнення стабільності, безпеки і гармонії суспільства, сім'ї та самого себе; обмеження дій і спонукань, що можуть заподіяти шкоду іншим або порушують соціальні очікування і норми; прагнення підтримувати і підвищувати благополуччя оточуючих людей; відчуття впевненості та компетентності в управлінні справами (вмінні самому обирати і створювати умови, що задовольняють особистісним потребам і цінностям) та відчуття безперервного саморозвитку (відстежування власного особистісного зростання і відчуття самовдосконалення з перебігом часу, реалізація свого потенціалу) та зменшується орієнтація в кар'єрі на автономність, яка передбачає звільнення від організаційних правил та приписів.

Знайдено значущі кореляційні зв'язки між загальним показником психологічного благополуччя та «Я вірю в перспективи розвитку України як держави» ($r = 0,358$, $p \leq 0,05$), «Я готовий працювати на благо України» ($r = 0,362$, $p \leq 0,05$) та «Я високо оцінюю свою громадську активність» ($r = 0,350$, $p \leq 0,05$).

Зі зниженням рівня психологічного благополуччя студентів зростають песимістичні настрої щодо власних перспектив розвитку у державі, знижується бажання бути її активним громадянином.

Наступним етапом дослідження був аналіз студентських робіт щодо розв'язування 10 проблемно-орієнтованих (казусних)

ситуацій проєктивного характеру на виявлення різних аспектів громадянської позиції, міри сформованості та особливостей ставлення до української громадянської ідентичності. Спосіб сприйняття, інтерпретації та розв'язання ситуацій від імені молодого хлопця/дівчини дозволяє виявляти власні неусвідомлені прояви ідентичності.

Детальний якісний аналіз робіт студентів буде представлено у наступній статті. Наведемо лише один приклад: *«Молодому хлопцеві, який щойно закінчив університет, одночасно поступило дві пропозиції роботи: від української та іноземної організації. У першому випадку пропонується посада державного службовця з можливістю впливати на важливі для України рішення, в другому випадку іноземна кампанія зацікавлена у його професійних (інтелектуальних) можливостях на користь своєї держави і відповідно пропонує змінити місце постійного проживання. Який з двох запропонованих варіантів Ви б порадили обрати хлопцю?»*

25% тих, хто має високий рівень сформованості української громадянської ідентичності («патріоти») і на свідомому рівні (опитувальник) стверджують про свою готовність працювати на Україну, бачать можливості власної професійної реалізації в ній, не погодились би на переїзд в іншу країну та пов'язують своє майбутнє лише з Україною, на несвідомому рівні демонструють обернену картину – обирають «пропозицію іноземної компанії змінити роботу та місце проживання». При цьому наводять такі аргументи: за кордоном «більше можливостей самореалізації в професійній сфері», «кращі перспективи розвитку», «адекватна оцінка зусиль – висока заробітна плата», «кращі умови проживання, стабільне та комфортне життя», «можливість змінити життя на краще», «більше можливостей подорожувати, побачити щось нове, познайомитися з новою культурою» тощо.

Як бачимо, довготривала економічна криза, політична нестабільність в нашій державі, зниження рівня життя є факторами ризику еміграції і своєрідної «перевірки на міцність» патріотичних/громадянських почуттів сучасного українського студентства. І, в першу чергу студенти зазначають недостатню наявність можливостей для самореалізації в Україні. Під можливостями для самореалізації молоді люди мають на увазі величезний спектр умов різного характеру: професійного, економічного, соціального, культурного тощо.

Одним із мотивів бажання виїзду за кордон з метою постійного місця проживання є відчуття себе чужим і знедоленим в рід-

ній державі, слабка включеність у соціальні зв'язки і відносини, що, власне, і є повсякденною експлікацією соціальної ідентичності, зокрема громадянської.

Тільки 34% досліджуваних студентів обрали Україну, відповідаючи на питання *«Якби у Вас були необмежені фінансові можливості, яку країну Ви би обрали для постійного проживання?»*. При чому серед студентів з «протестною» громадянською ідентичністю 100% обрали для постійного місця проживання не Україну, серед «невизначених» таких 72%, а серед «патріотів» – 29%. Найбільш «популярними» виявилися такі країни як США, Великобританія, Норвегія, Швейцарія, Австралія.

Такими є еміграційні настрої сучасного студентства в контексті передумов потенційної (можливої) еміграції. При цьому зазначимо, що останні далеко не завжди призводять до виїзду з країни.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Українська громадянська ідентичність у сприйнятті досліджуваних студентів пов'язується з патріотизмом, активною громадянською позицією, можливостями особистісної та професійної реалізації у своїй державі.

Виявлено три типи громадянської ідентичності студентів, а саме «протестний», «невизначений», «патріотичний». Неусталене та протестне ставлення до свого громадянства пов'язане з рівнем психологічного благополуччя студентів, викликане незадоволеністю окремими аспектами свого життя, особливо професійними та життєвими перспективами. Громадянська ідентифікація студентів буде набувати емоційно-ціннісної значущості та патріотичного забарвлення лише за умови сприяння держави соціально-професійній та особистісній самореалізації майбутніх фахівців.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються у глибокому психологічному дослідженні конструкта «громадянська ідентичність», його типології та місця в структурі особистісних ідентичностей.

Список використаних джерел

1. Боришевський М.Й. Еталонна модель особистості громадянина / М.Й. Боришевський, М.І. Алексеєва, В.В. Антоненко та ін. // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : У 2-х т. – К., 2001. – Т.1. – С. 39–46.
2. Російськомовна спільнота в Україні: соціально-психологічний аналіз : монографія / за ред. В. О. Васютинського; На-

ціональна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 336 с.

3. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : колективна монографія. – К. : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2014. – 296 с.
4. Ровенчак О.А. Особистісна складова ідентичностей і практик українських емігрантів / О. А. Ровенчак // Соц. психологія. – 2011. – № 5. – С. 120–130.
5. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Людмила Анатоліївна Снігур. – Київ, 2005. – 36 с.
6. Стегний А. Г. Опыт сравнительного анализа национально-групповой идентификации украинцев и русских в Украине / А.Г. Стегний // Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации. – К. : ИС НАНУ, 2007. – С. 128–142.
7. Степаненко В. Етнос-демос-поліс: етнополітичні проблеми соціетальної трансформації в Україні / В. Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 112.
8. Сокурянська Л.Г. Дефіцит громадянської ідентичності молоді як соціокультурний феномен: чинники актуалізації / Л.Г. Сокурянська, Г.С. Остроухова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С. 520–525.
9. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / За ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 520 с.
10. Хазратова Н.В. Психологія відносин особистості й держави: монографія / Н.В. Хазратова. – Луцьк : РВВ ВДУ «Вежа», 2004. – 276 с.
11. Allen E., Seaman C. Likert Scales and Data Analyses / Quality Progress, 2007. – №40. – PP. 64–65.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Boryshevs'kyj M.J. Etalonna model' osobystostigromadjanyna / M.J. Boryshevs'kyj, M.I. Aleksejeva, V.V. Antonenko ta in. // Psychologichni zakonomirnosti rozvytku

- gromadjans'koi' svidomosti ta samosvidomosti osobystosti : U 2h t. – K., 2001. – T.1. – S. 39–46.
2. Rosijs'komovna spil'nota v Ukrai'ni: social'no-psychologichnyj analiz : monografija / za red. V. O. Vasjutyns'kogo; Nacional'na akademija pedagogichnyh nauk Ukrai'ny, Instytut social'noi' ta politychnoi' psihologii'. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2012. – 336 s.
 3. Politychni mehanizmy formuvannja gromadjans'koi' identychnosti v suchasnomu ukrai'ns'komu suspil'stvi : kolektyvna monografija. – K. : IPIEND im. I. Kurasa NAN Ukrai'ny, 2014. – 296 s.
 4. Rovenchak O.A. Osobystisna skladova identychnostej i praktyk ukrai'ns'kyh emigrantiv / O. A. Rovenchak // Soc. psihologija. – 2011. – № 5. – S. 120–130.
 5. Snigur L.A. Psihologija stanovlennja gromadjans'kosti osobystosti : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja doktora psihol. nauk : spec. 19.00.07 – pedagogichna ta vikova psihologija / Ljudmyla Anatolii'vna Snigur. – Kyi'v, 2005. – 36 s.
 6. Stegnij A. G. Opyt sravnitel'nogo analiza nacional'no-gruppovoj identyfikacii ukraincev i russkih v Ukraine / A.G. Stegnij // Nacional'no-grazhdanske identychnosti i tolerantnost'. Opyt Rossii i Ukrainy v period transformacii. – K. : IS NANU, 2007. – S. 128–142.
 7. Stepanenko V. Etnos-demos-polis: etnopolitychni problemy socijetal'noi' transformacii' v Ukrai'ni / V. Stepanenko // Sociologija: teorija, metody, marketyng. – 2002. – № 2. – S. 112.
 8. Sokurjans'ka L.G. Defycyt gromadjans'koi' identychnosti molodi jak sociokul'turnyj fenomen: chynnyky aktualizacii' / L.G. Sokurjans'ka, G.S. Ostrouhova // Metodologija, teorija ta praktyka sociologichnogo analizu suchasnogo suspil'stva: Zbirnyk naukovykh prac'. – H. : HNU im. V.N. Karazina, 2008. – S. 520–525.
 9. Ukrai'ns'ke studentstvo u poshukah identychnosti: monografija / Za red. V. L. Arbjeninnoi', L. G. Sokurjans'koi'. – H. : HNU imeni V. N. Karazina, 2012. – 520 s.
 10. Hazratova N.V. Psihologija vidnosyn osobystosti j derzhavy: monografija / N.V. Hazratova. – Luc'k : RVV VDU «Vezha», 2004. – 276 s.
 11. Allen E., Seaman C. Likert Scales and Data Analyses / Quality Progress, 2007. – №40. – PP. 64–65.

I.R. Petrovska. Students' civic identity types. Civic identity is considered by us as a complex multifaceted formation that embodies the identification of the individual with the community of citizens of a country and exists at the level of consciousness and the unconscious, including cognitive (knowledge of belonging to a given social community), value-emotional (positive, negative or ambivalent attitude to independence, its acceptance or rejection), behavioral (public stance in communication and activities, civic engagement, participation in social activities that have social significance) and image-semiotic (signs, symbols) components. Civic identity in the perception of surveyed students is manifested in patriotism, active public stance, opportunity for personal and professional realization in the state and «anti-sovietic». It is stated that young people regard the «Soviet identity» category as the opposite pole of the desired identity, a sort of anti-identity. Various types of the students' civic identity have been discovered, namely «protest», «uncertain», «patriotic» identity. We have found connections between the general civic identity parameter and peculiarities of value-motivational sphere of the students and their psychological well-being parameter. It is established that with the decrease in the level of psychological well-being of students, pessimism about the prospects for development in the country is increasing, while the desire to be an active citizen is decreasing. We propose to use the projective technique to identify unconscious manifestations of civic identity of students, including orientations and motives related to the desire to travel abroad for permanent residence. Emigration sentiments demonstrate the readiness of the Ukrainian students «to give up» their identity, replace it with some other identity which means that the Ukrainian lifestyle, Ukrainian values, social relations, etc are insignificant for them.

Key words: identification, civic identity, students, emigration, state, self-realization, patriotism, consciousness, unconscious.

Received December 07, 2015

Revised December 24, 2015

Accepted January 08, 2016